

PRAGMATIKA-HANDOUT.: IMPLIKATÚRÁK 2., ELŐFELTEVÉSEK

I. IMPLIKATÚRÁK

Grice implikátúraelmélete (1975, 1978)

A megnyilatkozás teljes jelentése

- **mondott jelentés** („what is said”)
- **implikált jelentés** („what is implicated”)
 - **konvencionális implikátúra:** *John angol, tehát bátor* → ‘az angolok bátrak’, a *tehát* konvencionális jelentése idézi elő
 - **társalgási implikátúrák: maximaszegés, maximakihasználás;** nem részei a megnyilatkozások konvencionális jelentésének, többféle értelmezésük lehetséges, **törölhetők** stb.
 - **általánosított társalgási implikátúra:** a beszélgetés normális menete alapján, az események szokásos, sztereotipikus rendjét feltételezve áll elő, pl. *Ide tudnád adni a sót?* – indirekt kérdés
 - **partikuláris (alkalmi) társalgási implikátúra:**
 - a kontextus egyedi vonásainak ismeretében következtethető ki. Pl. A és B közös barátjukról, C-ről beszélgetnek, aki egy bankban kezdett dolgozni. A C-ről kérdezi B-t, aki szerint C „*nagyon jól érzi magát, kedveli a kollégáit, és eddig még nem csukták börtönbe*”. A következtetései: C B szerint olyan ember, aki nehezen áll ellen a foglalkozásából adódó csábításoknak, vagy C kollégái becstelének és C miattuk kerül bajba (a kihasznált maxima: viszony, mód, mennyiség)
 - az alakzatok (irónia, metafora, túlzás, kollokvialis tautológia stb.) figuratív jelentése (Nemesi 2006)

Törölhetők az implikátúrák?

Felhasznált irodalom: Nemesi Attila László 2006. Szó szerinti jelentés, konvencionális jelentés, vezérjelentés. *Világosság* 47: 8–9–10: 31–43)

A törlésteszt kritikája: Tsohatzidis (1994: 369–372), idézi Nemesi (2006):

A feleségem, Sally egy jégdarab – kérlek, tedd a hűtőbe, mielőtt felenged.

Az idő pénz – akkor hát, neked mennyi idő van a bankszámládon?

A nem metaforikus esetek problémái:

– *Hogy boldogul John az új munkahelyén?*

– *Nagyon jól, azt hiszem; kedveli a kollégáit, és még nem került börtönbe. Nem is fog, hiszen tisztességes, becsületes ember.*

Konklúzió: a metaforikus jelentés nem társalgási implikátúra VAGY a törlés tesztje érdekes, de nem perdöntő.

II. ELŐFELTEVÉSEK (PRESZUPPOZÍCIÓK)

Felhasznált irodalom:

Gaszó Tibor 2007: A médiatartalom kvantitatív és kvalitatív mérési és elemzési metodikája, alkalmazott médiaanalízis. http://tulipan.vjrkf.hu/modul/mcs124_Gasz%F3Tibor.doc

Kiefer Ferenc [2000]: Az előfeltevések. In: *Uő: Jelentéselmélet*. Budapest: Corvina. 338–371.

Kugler Nóra 2000: Funkcionális-szemantikai kategóriák a mondatban. In: Keszler Borbála (szerk.) *Magyar Grammatika*. Budapest: Nemzeti. 386–393.

Szépe Judit [é. n.]: A generatív mondatelemzés alapjai.

<http://www.szepejudit.com/oktatas/pszicholingvisztika/koraigenerativtanok.htm>

Gazsó 2007: Egy mondatból sokszor olyan implicit tényállások is **következnek**, amelyekről **automatikusan feltételezzük, hogy igazak**, különben nem lenne értelme magának az állításnak. Ezeknek az előfeltevéseknek a **teljesülése szükséges ahhoz, hogy a propozícióhoz logikai szempontból igazságértéket lehessen rendelni.**

A spanyol király fogadta a magyar nagykövetet.

A francia király fogadta a Mars bolygó követét.

Az előfeltevések legfontosabb logikai tulajdonságai:

- nem szűnnek meg a mondat tagadásától: *Spanyolország királya nem fogadta a magyar nagykövetet* – nem érvényteleníti azokat az egzisztenciális előfeltevéseket, hogy Spanyolországnak van királya, Magyarországnak meg (spanyol) nagykövete
- vagy annak kérdővé, felszólítóvá alakításától.

Az előfeltevések tartalmának megértéséhez **nem kell ismerni a szövegkörnyezet egyedi vonásait**, de utólag **nem lehet törölni, visszavonni őket:**

**Tovább nőtt az államháztartási hiány, ha egyáltalán nőtt)*

Valószínűleg tovább nőtt az államháztartási hiány, ha egyáltalán nőtt.

Kugler 2000: Előfeltevésen „**azt értjük, hogy a mondat valamely preszuppozíciós szerkezete előidézi, hogy a mondatban lévő állításhoz más állítások kapcsolódjanak, amelyek hozzátartoznak a mondat értékelhetőségéhez.**”

Az előfeltevés tartozhat az alábbiak valamelyikéhez:

- **egy mondatához (szemantikai-logikai előfeltevés).** A **logikai előfeltevés** azoknak a feltételeknek az együttese, amelyek teljesülése szükséges ahhoz, hogy egy mondatnak igazságértéke lehessen, azaz igaznak vagy hamisnak tarthassuk.

Problémák:

- vannak **se nem igaz, se nem hamis mondatok**, pl. *ha...*, *akkor* feltételes állításban, ha a feltétel nem lehet igaz, és a feltétel teljesülése lehetetlen, akkor a feltételes állításnak nincs igazságértéke
- igazságértéke csak **állítást (propozíciót) tartalmazó mondatnak** van
- **egy nyilatkozathoz (szemantikai-logikai és pragmatikai előfeltevés).** A **nyilatkozat előfeltevését** alkotják mindazok az állítások, amelyeket a beszélő igaznak tesz fel, amikor a nyilatkozatot kimondja, pl. *Van még csoki? – Húzd ki az alsó fiókot!* 'Az alsó fiókban van csoki'.

A főbb preszuppozíciós szerkezetek (Gazsó 2007, Kiefer 2000, Kugler 2000, Szépe [é. n.]):

- **határozott főnévi szerkezet: *Mari bátyja egyetlenista*** (előfeltevések: Van valaki, akit Marinak hívnak; Marinak van bátyja, és csak egy bátyja van). Ezek lehetnek: tulajdonnevek (*Péter*), funkciónevek (*az MTA elnöke*), határozott névelős főnevek (*a könyv*), birtokos személyjeles főnevek (*feleségem*), főnévi funkcióban használt kvantorok (*összes, mind, valamennyi*), kvantort tartalmazó főnévi szerkezetek – **előfeltevésük egzisztenciális: „valaki, valami létezik”**
- **faktív igék:** olyan igék, amelyek mindig tényre vonatkoznak, utánuk a *hogy* kötőszós mellékmondat igazságát tesszük fel, pl. *Elpanaszoltam, hogy milyen szemtelen voltál* (előfeltevés: *Szemtelen voltál*). *Péter elfelejtette, hogy a kulcs a zsebében van.* (Korábban tudott róla.) Ilyenek: *tud, emlékszik, elfelejt, eltitkol, sajnál, meglep* stb.

A különbséget érzékeltetendő (faktív és nem faktív igepárok):

tudja, hogy... — úgy tudja, hogy...;
sajnálja, hogy... — attól tart, hogy...;
letagadta, hogy... — tagadta, hogy...;
bizonyítja, hogy... — állítja, hogy... stb.;

- **faktív melléknévi predikátumok:** *jó/rossz, hogy...; örvedetes/szomorú, hogy...; bosszantó/megdöbbsentő, hogy...stb.*
- **inchoatív (kezdő, állapotváltozást kif.) igék:** *megszépül, megbetegszik, megvakul, felébred, bemegy, kijön, pl. Mari meggyógyult*
- egyéb igeosztályok, pl. **viszonzást, kölcsönösséget jelentő igék,** pl. *Kriszta visszanézett a tanárra*
- **összehasonlító szerkezetek:** pl. *Mari érdeklődőbb, mint Kriszta, Mari olyan alacsony, mint Kriszta*
- **fókusz tartalmazó mondatok** (amikor az ige előtti hangsúlyos pozíció ki van töltve, érzelmi nyomatékos (emfatikus) főhangsúly, pl. *A tükröt bámulta egész nap; A 'túlzott bérkiáramlás vezetett az államháztartási hiány drasztikus növekedéséhez, Péter lopta el a ceruzát*
- **is, csak, még, már (rémakiemelő/fókuszjelölő partikulák is), tovább, újra:**
 - *is,* pl. *Anna is megérkezett, A héten is elmarad a parlament ülése*
 - *csak* – más is várható volt, pl. *Csak Anna érkezett meg*
 - *még* + közép fokú melléknév, pl. *Ez a feladat még nehezebb, mint a másik*
 - *még / már* – a megnyilatkozás ideje előtt is érvényes / a megnyil. ideje előtt még nem volt érvényes, pl. *Péter még alszik. / Péter már alszik*
 - *tovább:* *Tovább nőtt a lakossági kölcsönök aránya*
- **irreális feltételt kifejező feltételes mondatok:** a feltétel meglétét tagadják, pl. *Ha Péter gazdag lett volna, vett volna autót*
- **külső tagadás,** pl. *Nem az én macskám ette meg a papagájt*
- **mellékmondat eleve preszuppozíciós főnévi szerkezethez kapcsolódva, ha annak vonatkozását szűkíti,** pl. *Az a tanuló, aki átugrotta a lécezt, tanúsítványt kapott*

Az összetett mondat előfeltevései (Kugler 2000, Kiefer [2000]):

Anna fia Londonban tanul.

Anna azt hiszi, hogy fia Londonban tanul. (Normálisan az előző mondatéval azonos EF-et feltételezünk /=default-feltételezés/, de logikai értelemben nem EF-je ennek a mondatnak az, l. *Anna azt hiszi, hogy van fia, és azt hiszi, hogy fia Londonban tanul.*)

Péter tudta, hogy megoldotta a feladatot.

Péter megoldotta a feladatot, és tudta is, hogy megoldotta. (Nem azonos az előző EF-fel, mert azt az első tagmondat állításként tartalmazza, vagyis eltűnt az EF.)

Az egyszerű mondat EF-je az **elemi előfeltevés.**

Projekciós probléma: hogyan adhatunk számot az elemi EF-ek öröklődéséről az összetett mondatok esetében?

1. **Karttunen-Peters:** 3 féle operátor van:

a. a **dugók** nem eresztik át az EF-eket: mondatot jelentő igék

b. a **lyukak** igen: faktív és aspektuális igék

c. a **szűrők** egyeseket igen, másokat nem: *és, vagy, ha-akkor* (logikai konnektívumok)

Kontextus függvénye, hogy az EF megmarad-e. Az elméletet sok kritika érte, pl. azért, amiért a *Péter megoldotta a feladatot, és tudta is, hogy megoldotta feladatot* is, ami állításként a mondat része, az nem lehet annak az EF-je.

2. **Gazdar:** az adott összetett mondat minden implikációját, implikatúráját, preszuppozícióját meg kell állapítani, megnézni, vannak-e ellentmondó implikációi, ha igen, akkor M nem értelmezhető. Az egymásnak ellentmondó implikatúrák és EF-ek megsemmisítik egymást. Az implikációk erősebbek az implikatúráknál, és az implikatúrák erősebbek az EF-eknél. A kontextus itt is főszereplő. De:

*Ha Béla azt hiszi, hogy **abbahagyta** a dohányzást, akkor nem **tudja**, hogy sohasem dohányoztam.*

EF1: Korábban dohányoztam.

EF2: Sohasem dohányoztam.

EF1 és EF2 megsemmisíti egymást, ugyanakkor az öt. mondat default-feltételezéseként kétségtelenül érvényes az EF2.

3. **Heim**: az operátorok kontextusbővítési képességgel (KBK) rendelkeznek, ami megszabja az EF-ek öröklését szabályozó tulajdonságokat is. Akkomodáció: sokszor a kontextus (k) miatt esnek ki az EF-ek, ezért sokszor a k feldúsítása, az öt. mondat EF-jeivel való feldúsítása szükséges. Ez az elmélet is problémás.
4. **Van der Sandt, Fauconnier, Seuren** (diskurzuszemantikai megoldás): a **szövegkoherencia** fogalma lényeges az EF-ek esetében, vagyis az összetett mondat megtartja az EF-jét, ha a kettejük létrehozta szöveg koherens. A **szövegkoherencia itt az EF definíciós jegye**. A szövegkoherenciát diskurzus-altartományok alapján kell definiálni, amelyeket pl. amit Béla hisz, az egy ilyen altartományba kerül. Itt is maradnak nyitott kérdések, főleg a szintaxis és az EF-ek öröklése közti kapcsolat.

Az előfeltevések osztályozása (Kiefer [2000])

Az 1–4. különböző osztályozása az EF-eknek:

1. tartalmi szempontú osztályozás:

- **egzisztenciális előfeltevések**: *Géza öccse kémikus*. Az EF itt vonatkozhat egyedekre (*Géza, Géza öccse* stb.), halmazokra (*kutyák, könyvek* stb.) és tényekre (*A kutya ugatott* stb.), ezek nyelvileg különbözőképpen fejeződnek ki (határozott főnévi szerk., TSZ-ú határozott főnévi szerkezet, faktív predikátum)

- **nem egzisztenciális előfeltevések**

2. forrás szerinti osztályozás:

- **lexikai EF-et** lexikai elem szemantikai tulajdonsága idézi elő (a szavaknak mint a lexikon egységeinek maguknak nem lehet EF-ük), pl. a faktív igéknél a [+ faktív] jelentésjegy (egyebeket l. a preszuppozíciós szerkezeteknél).
- **a szintaktikai EF-et**: a szintaktikai szerkezet idézi elő, mely független az őket előidéző szintaktikai szerkezet szemantikai anyagától (pl. a határozott főnévi szerkben tetszőleges főnév állhat)

3. érvényességi kör szerinti osztályozás

- **univerzális EF**: univerzális = nem kell minden nyelvben előfordulnia, csak ha ilyen EF-et előidéző preszuppozíciós szerkezet előfordul vmely nyelvben, akkor a szóban forgó EF is megjelenik
- **idioszinkratikus**: nem univerzális, csak adott nyelvhez kötött EF-ek, pl. az angol present perfecthez kötött spec. EF: *Einstein has visited Princeton*.

Pragmatikai EF-ek (Szépe [é. n.]

Férj a feleségnek: – *A gyerek már megint fagyaltot eszik. Adtál neki pénzt?*

KÖVETKEZTETÉS (INFERENCIA)

A megnyilatkozások jelentéséből levont tartalmi következtetés.

Hideg van. 'Fázom.'

János úton volt az iskolába. (Brown–Yule 1983: 34)

Már előre félt a matekdolgozattól.

A múlt héten nem bírt az osztályával.